

הקדמה

כְּרַעַה עֲדָרוּ יְרַעַה, בְּזָרְעוּ קִבְּץ טְלָאִים וּבְחִיקוּ יִשְׂא, עֲלֹת יִנְהֵל (ישעיהו מ, יא)
וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת ה' כְּצֹאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה (במדבר כז, יז)
וַיֹּאמֶר ה' לְךָ, אֶתָּה תִרְעָה אֶת עַמִּי אֵת יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה
תִּהְיֶה לְנֹגִיד עַל יִשְׂרָאֵל (שמואל ב' ה, ב)

דימוי המנהיג והעם לרועה וצאנו רווח מאוד בתורת ישראל, ולא רק כדימוי, אלא גם כסמל והדרכה ערכיים. לא בכדי הדגישו פרשנים, שרבים מאבותינו-קדמונינו היו רועי צאן: "ומצאנו האבות רועי צאן, ומשה היה רועה, ודוד עליו השלום היה רועה, והשבטים רועי צאן, ויוסף הצדיק היה רועה את אחיו בצאן" (רבי יצחק קארו, תולדות יצחק, בראשית ד).

לא זו אף זו, חז"ל ראו ברעיית צאן באופן מופתי, אמת-בוהן להתאמת מנהיג לתפקידו. על משה אמר הכתוב (שמות ג, א-י): "ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין, וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חִרְבָּה... ויאמר ה', ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו... ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". תָּכֵף הכתוב את רעיית הצאן להטלת השליחות המנהיגותית, ולא במקרה. כך גם הטלת הנהגת עם ישראל על דוד המלך, נסמכה בכתובים אל רעייתו את הצאן: "ויאמר שמואל אל ישי, התמו הנערים, ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן, ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה" (שמואל א' טז, יא). ואכן כך היה: "ויבחר בדוד עבדו, ויקחהו ממכלאת צאן" (תהלים עח, ע). חז"ל, שנתנו דעתם לדבר, ראו זיקה מהותית בין רעייה נכונה ובין הנהגה ראויה.

כך אמרו במדרש (שמות רבה ב, ב):

”ה' צדיק יבחן” (תהלים יא, ה), ובמה הוא בוחנו – במרעה צאן. בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה, שנאמר (שם עח, ע): ”ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן... היה מונע הגדולים, והיה מוציא הקטנים תחילה לרעות, כדי שירעו הקטנים הרכה, ואחר כך היה מוציא הזקנים, כדי שירעו עשב הבינונית, ואחר כך מוציא הבחורים, כדי שיהיו אוכלים עשב השדה. אמר הקב”ה, מי שהוא יודע לרעות את הצאן איש לפי כוחו, יבוא וירעה בעמי. הדא הוא דכתיב (שם שם, עא): ”מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו”. ואף משה, לא בחנו אלא בצאן. אמרו רבותינו, כשהיה משה רועה צאן של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי אחד, ורץ אחריו עד שהגיע לחסות. כיון שהגיע לחסות, נזדמנה לו בריכה של מים, ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו, אמר לו, אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני שעייף אתה. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר לו הקב”ה, יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, חייך, אתה תרעה צאני.

אם כן, כך כלפי בני אדם, שאצלם מבחן הרעייה הראויה חושף יכולת הנהגה נאותה. ואם את נפשך לשאול, מה מקורו של מבחן זה? ובכן, שוברך בצדך: ”ה' רעי” (תהלים כג, א)!

חז”ל (ספרי, דברים, פרשת עקב, מט) לימדונו שיש להלך בעקבי הבורא: ”ללכת בכל דרכיו, אלו הן דרכי מקום... נקרא המקום רחום, אף אתה היה רחום; הקדוש ברוך הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון... נקרא המקום צדיק... אף אתה היה צדיק; נקרא המקום חסיד... אף אתה היה חסיד”. מעתה אמור: רעייה היא 'דרכו' של הבורא: ”רועה ישראל... נוהג כצאן” (תהלים פ, ב), ואם כן, מה הוא רועה – אף אתה היה רועה.

הזוהר (שמות, כ ע”ב – כא ע”א) הדגיש את היות 'רעיית' הבורא דגם למנהיגי האומה – משה ודוד:

רבי חייא פתח ואמר: ”מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר” (תהלים כג, א)... ה' הרועה שלי, מה הרועה מנהיג את הצאן ומוליכם למרעה טוב, למרעה שמן במקום נחלי מים, מישר הליכתן בצדק ובמשפט – אף הקדוש ברוך הוא, כתיב (שם שם, ב-ג): ”בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני. נפשי ישובב”. אמר רבי

יוסי, דרך הרועה לנהוג בצדק את צאנו, להרחיקם מן הגזל, להנהיגם במישור, והשבט בידו, שלא יטו ימין ושמאל. כך הקדוש ברוך הוא, הוא רועה את ישראל להנהיגם במישור, ובכל עת השבט בידו, שלא יטו ימין ושמאל... אמר רבי יוסי, תדע לך, שכל זמן שהרועה חכם לנהל את צאנו, הוא מוכן לקבל עול מלכות שמים; אם הרועה שוטה, עליו נקרא "תקוה לכסיל ממנו" (משלי כו, ב). אמר רבי יהודה, משה – חכם היה, ובקי לנהוג את צאנו, בא וראה מדוד... ללמדך שדוד – חכם גדול היה, והיה רועה צאנו כדין וכשורה, לפיכך עשהו הקדוש ברוך הוא מלך על כל ישראל.

"ולמה צאן ולא בקר?" שאל הזוהר, והשיב שהדבר נעשה בשל ישראל:

אמר רבי יהודה, ישראל נקראים צאן, שנאמר (יחזקאל לד, לא): "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", וכתוב (שם לו, לח): "כצאן קדשים כצאן ירושלים". מה הצאן, כשיקריבו על המזבח, בשבילם זוכה לחיי העולם הבא – כך המנהיג לישראל כדין וכשורה, בשבילם זוכה לחיי העולם הבא. ועוד, הרועה את הצאן, כשהצאן יולדת, הרועה נוטל אותם טלאים בחיקו, כדי שלא ילאו ויגעו, ומוליכם אחרי אמותם ומרחם עליהם – כך המנהיג לישראל צריך להנהיגם ברחמים, ולא באכזריות. וכן אמר משה (במדבר יא, יב): "כי תאמר אלי שאהו בחיקך וגו'", מה הרועה את הצאן, כשהוא רועה טוב, מציל את הצאן מן הזאבים ומן האריות – כך המנהיג לישראל, אם הוא טוב, מצילן מן העכו"ם ומדין של מטה ומדין של מעלה, ומדריךנן לחיי העולם הבא. כך משה, רועה נאמן היה, וראה הקדוש ברוך הוא שכדאי הוא לרעות את ישראל, באותו הדין ממש שהיה רועה את הצאן, לכשבים כפי הראוי להם, והנקבות כפי הראוי להן.

נכון הוא שלצד מנהיגים ראויים, ישנם מנהיגים שאינם ראויים, ואולם אלה וגם אלה הומשלו לרועי הצאן. כאשר רצה הנביא יחזקאל (פרק לד) להתייחס למנהיגים שאינם טובים ולהבחין מנהיגים טובים, הוא עשה זאת בהתייחסות לרועים:

ויהי דבר ה' אלי לאמר. בן אדם הנבא על רועי ישראל... הלוא הצאן ירעו הרעים. את החלב תאכלו ואת הצמר תלכשו, הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו. את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הנדחת לא השבתם ואת האבדת לא בקשתם ובחזקה רדיתם אתם

ובפרך. ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה... ואין דורש ואין מבקש... לכן הרעים שמעו דבר ה'... הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם והשבתי מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אותם, והצלתי צאני מפיהם ולא תהיין להם לאכלה... כבקרת רעה עדרו, ביום היותו בתוך צאנו נפרשות, כן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל... במרעה טוב ארעה אתם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל. אני ארעה צאני ואני ארביצם... את האֶבְרָת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ארענה במשפט. וְאַתָּנָה צאני... והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד, הוא ירעה אתם והוא יהיה להן לרעה... ואתן צאני צאן מרעיתי... נאם ה' אלקים.

”פְּרָעָה עֶדְרוֹ ירעה” הבורא - ”פְּרָעָה עֶדְרוֹ ירעה” מנהיג ישראל.

כל רועה-מנהיג וכל צאן-עם, צריכים לקבל הדרכות-הנחיות על הנכון והראוי והמותר, מחד גיסא, ועל שאינו מומלץ ואינו תקין ואף אסור, מאידך גיסא. בחיבור שלפנינו, מבקש מרכז תורה ומדינה להציג למנהיג ולמונהגים אחדים מ'פרקי הרעייה' התורניים. בפרקיו נדון בשאלות: מה תפקידו של העם בבחירת מנהיג; האם העם יכול להדיח מנהיג; מה הן התכונות שלפיהן נכון לבחור ולמנות מנהיג; מה הוא הערך של העיסוק בצרכי ציבור; האם נבחר ציבור יכול להתפטר מתפקידו; מה תוקפו ההלכתי של חוק שהציבור אינו חפץ בו; כיצד להתייחס לשוחד בחירות; מה תוקפם של הסכמים שכורתות ביניהן מפלגות שונות לפני הבחירות; האם ההלכה מחייבת לכבד מנהיג שאינו מלך; ועוד.

חיבור זה הוא פועל יוצא של חזונו הכללי של **מרכז תורה ומדינה**. מטרת המרכז היא ליבון תורת המדינה אליבא דהלכתא, כהשקפת עולם וכיישום מעשי. מטרה זו קורמת עור וגידים במפעלים תורניים מעמיקים: הוצאה לאור של החיבור המקיף 'שולחן מלכים' - מהדורה מוערת, מורחבת ומבוארת של הלכות מלכים ומלחמות לרמב"ם; הפקת ספרים וקבצי מאמרים בסוגיות תורה ומדינה; קיום כנסים, ימי עיון ופעילות הסברתית. כך לדוגמה, כאשר הזדעזע העולם עם פרוץ מגפת הקורונה, קולמוסים רבניים רבים נשברו על סוגיות-הפרט: מנייני חצרות,

טבילה במקוואות, תשלום עבור אירועים שבוטלו וכד'. לעומת זאת, החיבור 'מכת מדינה' שהוציא לאור מרכז תורה ומדינה, הילך בדרך שונה ונתן דעתו לסוגיות הכלל והמדינה: משרד האוצר מול משרד הבריאות, ניהול סיכון לאומי, מדינת ישראל והתפוצות בעתות חרום וכו'. כך גם הספר שלפנינו, אשר נתן דעתו ליחסי הגומלין שבין מנהיג ובין העם, והוא נדבך נוסף במפעל זה.

רבני מרכז תורה ומדינה, כולם נשאו בעול יצירת החיבור שלפנינו, ואלה שמותם: הרב איתיאל אמיתי, ד"ר אורי בגנו, הרב אבישי בן דוד, הרב אריה ויזל, הרב אופיר כהן, הרב אביגדור לוינגר, הרב אחיה ליפשיץ, הרב מאיר מולר, הרב יגאל קמינצקי, הרב שבח שולמן, והרב בניהו שנדורפי - יישר כוחם.

נייחל, אם כן, לקיומה של תפילת רבי נתן שטרנהרץ מנמירוב, תלמידו המובהק של רבי נחמן מברסלב (ליקוטי תפילות, ב, כד):

מלך מלכים, הממליך מלכים ולו המלוכה... רחם עלינו למען שמך, ותן לנו פרנסים ומנהיגים וראשים כשרים ונאמנים והגונים, בכל עיר ועיר, ותמשיך עליהם דעת ורחמנות אמת, שיזכו לרחם על עניי הצאן... ותשמרנו ברחמך הרבים ממנהיגים ופרנסים המתגאים על הצבור שלא לשם שמים... כי אתה גילית לנו עוצם המעלות שזוכין על ידי מנהיג כשר... ותמהר ותחיש לגואלנו, ותביא לנו את משיח צדקנו, ותשוב המלוכה והרשות וההתנשאות לישראל עמך הכשרים והיראים באמת, ויקויים מקרא שכתוב: "כי לה' המלוכה ומושל בגויים" (תהלים כב, כט), "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לד' המלוכה" (עובדיה א, כא), "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, א).

נריה גוטל, דוד שטרן

